

Investigating the Role of Media Literacy in the Ability of Public Library Librarians to Detect Fake News

Zohre Azizi

PhD. Student, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran. z.azizi.1400@ut.ac.ir

Mahmoud Moradi

Assistant Professor, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran (Corresponding author). mmoradi44@gmail.com

Abstract

Purpose: Widespread dissemination of "fake news" that deceives users and diverts society has become one of the major media threats in today's society. The ability to detect fake news is essential for the community, especially librarians as information service providers, to identify and counter fake news. Media literacy is one of the important factors that can play a role in this field; In fact, one of the most important ways to deal with this threat is to equip librarians with media literacy facilities. So, the purpose of this study was to investigate the role of media literacy in the ability to detect fake news by librarians of public libraries in Kermanshah province.

Methodology: The present study is applied and has been done by survey method. The statistical population of this study consists of librarians of public libraries in Kermanshah province (170 people) from which (118 people) were selected through the Morgan formula by simple random sampling. To collect research data, a questionnaire on the ability to detect fake news (Ismaili, Rahimi & Moradi, 2019) and a media literacy questionnaire (Falsafi, 2014) were used.

Findings: Based on data analysis, media literacy with an impact factor of 0.47 on the source review, an impact factor of 0.24 on reading the news text, an impact factor of 0.37 on the author's diagnosis, an impact factor of 0.45 on the review of support sources, with An impact factor of 0.41 on the study of the date and time of news, with an impact factor of 0.30 on the study of humor or seriousness of the news and with an impact factor of 0.35 on the reference to personal beliefs and prejudices. However, it did not play a role in asking questions from experts, and with an impact factor of 0.51, it is effective on the overall scale of the ability to detect fake news.

Conclusion: Given the effectiveness of media literacy in increasing the ability to detect fake news, training, and necessary measures should be taken to improve media literacy to increase librarians' ability to detect fake news. Detecting fake news is a set of skills that librarians actively use to identify fake messages and determine the authenticity of the messages. Librarians who can detect fake news are less vulnerable to fake news. They identify news that is designed and sent to influence them at different levels. The results of this research can be used in the long-term planning of public libraries in the country.

Keywords: Media literacy, Fake news, Ability to detect fake news, Librarians, Public libraries.

Cite this article: Azizi, Z. & Moradi, M. (2024). Investigating the Role of Media Literacy in the Ability of Public Library Librarians to Detect Fake News. *Sciences and Techniques of Information Management*, 10(2): 61-76.
<https://doi.org/10.22091/stim.2021.6194.1472>

Received: 2020-11-12 ; **Revised:** 2021-01-07 ; **Accepted:** 2021-01-21 ; **Published online:** 2024-06-25

© The Author(s).

Article type: Research Article

Published by: University of Qom.

بررسی نقش سواد رسانه‌ای در توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران کتابخانه‌های عمومی

زهرة عزیزی^{id}

دانشجوی دکتری، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

z.azizi.1400@ut.ac.ir

محمود مرادی^{id}

استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

mmoradi44@gmail.com (نویسنده مسئول)

چکیده

هدف: انتشار گسترده «اخبار جعلی» که باعث فریب کاربران و انحراف جامعه می‌شوند، به یکی از تهدیدات مهم رسانه‌ای در جوامع امروز تبدیل شده است. توانایی تشخیص اخبار جعلی برای جامعه و به خصوص کتابداران به عنوان ارائه‌کنندگان خدمات اطلاعاتی برای شناخت و مقابله با اخبار جعلی ضروری است. سواد رسانه‌ای از جمله عوامل مهمی است که در این زمینه می‌تواند نقش داشته باشد؛ در واقع یکی از مهم‌ترین راه‌های مقابله با این تهدید، تجهیز کتابداران به امکانات سواد رسانه‌ای است. بنابراین، هدف پژوهش حاضر بررسی نقش سواد رسانه‌ای در توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه است.

روش: پژوهش حاضر از نوع کاربردی بوده و به روش پیمایشی انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش را کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه (۱۷۰ نفر) تشکیل می‌دهند که از بین آن‌ها (۱۱۸ نفر) از طریق فرمول مورگان به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌های پژوهش از پرسشنامه توانایی تشخیص اخبار جعلی (اسمعیلی، رحیمی و مرادی، ۱۳۹۸) که براساس هشت مؤلفه اطلاع نگاشت ایفلا طراحی شده و پرسشنامه سواد رسانه‌ای (فلسفی، ۱۳۹۳) استفاده شده است.

یافته‌ها: سطح سواد رسانه‌ای کتابداران (۳/۲۸) و توانایی تشخیص اخبار جعلی آنان (۳/۲۹) است. همچنین براساس تحلیل داده‌ها، سواد رسانه‌ای با ضریب تأثیر ۰/۴۷، بر بررسی منبع، با ضریب تأثیر ۰/۲۴، بر خواندن متن خبر، با ضریب تأثیر ۰/۳۷، بر تشخیص نویسنده، با ضریب تأثیر ۰/۴۵، بر بررسی منابع پشتیبان، با ضریب تأثیر ۰/۴۱، بر بررسی تاریخ و زمان خبر، با ضریب تأثیر ۰/۳۰، بر بررسی طنز یا جدی بودن خبر و با ضریب تأثیر ۰/۳۵، بر رجوع به باور و تعصبات شخصی نقش دارد. اما در رابطه با پرسش از متخصصین نقشی نداشته و با ضریب تأثیر برابر با ۰/۵۱، بر مقیاس کلی توانایی

استناد به این مقاله: عزیزی، زهرة؛ مرادی، محمود (۱۴۰۳). بررسی نقش سواد رسانه‌ای در توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران کتابخانه‌های

عمومی. *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۱۰ (۲): ۶۱-۷۶. <https://doi.org/10.22091/stim.2021.6194.1472>

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۲۲؛ تاریخ اصلاح: ۱۳۹۹/۱۰/۱۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۲؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۰۴/۰۵

ناشر: دانشگاه قم

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان.

تشخیص اخبار جعلی مؤثر است.

نتیجه‌گیری: با توجه به مؤثر بودن سواد رسانه‌ای بر افزایش توانایی تشخیص اخبار جعلی، باید آموزش و اقدامات لازم در جهت ارتقاء سواد رسانه‌ای صورت گیرد، تا سبب افزایش توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران گردد. تشخیص اخبار جعلی، مجموعه‌ای از مهارت‌ها بوده که کتابداران به طور فعالانه برای قرار گرفتن در معرض پیام‌های جعلی از این شاخص‌ها استفاده می‌کنند، تا صحت پیام‌ها را تشخیص دهند. کتابداران برخوردار از توانایی تشخیص اخبار جعلی، در برابر اخبار جعلی، آسیب‌پذیری کمتری دارند. اخباری را که به منظور تأثیرگذاری بر آن‌ها طراحی و ارسال شده، در سطوح مختلف مورد شناسایی قرار می‌دهند و قادر خواهند بود با آگاهی بیشتری با آنان مواجهه شده و این مهارت‌ها را به کاربران آموزش دهند. نتایج این پژوهش می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های درازمدت کتابخانه‌های عمومی کشور مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: سواد رسانه‌ای، اخبار جعلی، کتابداران، کتابخانه‌های عمومی.

۱. مقدمه

انتشار گسترده اخبار جعلی^۱، خبرهایی که عامدانه، مغرضانه و به صورت سازمانی و حرفه‌ای اغلب بر بستر رسانه‌های اجتماعی، جهت فریب کاربران و انحراف جامعه ساخته و پرداخته می‌شوند، به یکی از تهدیدات مهم رسانه‌ای در جوامع امروزی تبدیل شده است (ساعی، آزادی و البرزی دعوتی، ۱۳۹۸ الف، ص ۱۱). دسترسی آسان، هزینه پایین و انتشار سریع اطلاعات از طریق رسانه‌های جدید، مردم را به استفاده از اخبار این رسانه‌ها می‌کشاند. اما از سوی دیگر، امکان گسترش اخبار جعلی را نیز به وجود آورده است. اخبار جعلی با مختل کردن گردش صحیح اطلاعات و اغفال افکار عمومی، این قابلیت را دارد که امنیت کشورها را به خطر انداخته و مخاطبان را از حق اساسی دسترسی آزاد به اطلاعات واقعی محروم سازد (سلطانی‌فر، سلیمی و فلسفی، ۱۳۹۶، ص ۴۴). این اطلاعات جعلی برای بسیاری از مخاطبان به یک مشکل تبدیل شده و تأثیرات بسیار منفی بر افراد و جامعه (از قبیل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و غیره) می‌گذارد. به همین دلیل، مقابله با آن امروزه برای همه جوامع، علاوه بر آنکه امری اولویت‌دار تلقی می‌شود، امری بسیار پیچیده و دشوار است؛ به لحاظ بستر و پلتفرم انتشار و بازنشر، خبر واقعی و خبر جعلی هر دو در رسانه‌های اجتماعی به اشتراک گذاشته می‌شوند و این موضوع باعث شده تا تفکیک این دو از هم دشوار شود (تامپسون^۲، ۲۰۱۷، به نقل از: ساعی، آزادی و البرزی دعوتی، ۱۳۹۸ ب، ص ۲۳۷).

در این میان افرادی که از تشخیص صحت بسیاری از اخبار رسانه‌ای شناخت کافی ندارند و رسانه را یک حقیقت مسلم و غیرقابل تردید می‌دانند، آسیب‌پذیر هستند. چنین افرادی در مواجهه با اخبار جعلی، آن‌ها را به راحتی قبول کرده و ممکن است این اطلاعات نادرست بر باور، عقاید و رفتار آن‌ها تأثیر بگذارد؛ چرا که آموزش‌های لازم به این منظور به آن‌ها داده نشده و نگاه انتقادی به دنیای پیرامون در آن‌ها تقویت نشده است. لذا، به دلیل گسترش انواع رسانه‌ها، برنامه‌ها و پیام‌ها و هجوم آن‌ها به سمت مخاطبان، ایجاب می‌کند که آن‌ها به دانشی برای تشخیص اعتبار اطلاعات مجهز باشند. ایفلا در اطلاع‌نگاشتی^۳ با عنوان «چگونه اخبار جعلی را کشف کنیم»، که برگرفته از مقاله‌ای با همین عنوان، در وبسایت فکت‌چک^۴ است، به هشت مؤلفه جهت تشخیص اخبار و اطلاعات جعلی اشاره می‌کند که عبارتند از: بررسی منبع، خواندن متن خبر، بررسی نویسنده، بررسی منابع

1. Fake News

2. Thompson

3. Infographic

4. Factcheck

پشتیبان، بررسی تاریخ و زمان خبر، بررسی طنز یا جدی بودن، رجوع به باور و تعصبات شخصی و قضاوت خبر، پرسش از متخصصین یا کتابداران (فکت چک، ۲۰۱۷؛ به نقل از: اسمعیلی، رحیمی و مرادی، ۱۳۹۸، ص ۴).

پژوهشگران در تحقیقات متعددی (میسون، کروتکا و استودارد^۱، ۲۰۱۸؛ جونز جانگ، مورتسن و لیو^۲، ۲۰۱۹؛ مک‌داگال^۳، ۲۰۱۹؛ ساعی، آزادی و البرزی دعوتی، ۱۳۹۸ ب) بیان کرده‌اند که یکی از مهم‌ترین راه‌های مقابله با خبرهای جعلی، افزایش سواد رسانه‌ای در میان کاربران انواع رسانه‌های جدید است. سواد رسانه‌ای، توانمندی چندگانه‌ای است که به کمک آن، مردم اطلاعات را از طریق رسانه‌ها دریافت و به طور انتقادی تفسیر کرده و افکار، عقاید و توانمندی خود را برای طراحی ذهنی رسانه‌ها ابراز می‌دارند (شیباتا^۴، ۱۳۸۱). در تعریفی دیگر، سواد رسانه‌ای به عنوان ابزاری برای حمایت از شهروندان در برابر آثار منفی رسانه‌های جمعی است، که چارچوبی را جهت دسترسی، تحلیل، ارزیابی و خلق پیام‌ها به اشکال گوناگون از چاپ گرفته تا اینترنت، فراهم می‌نماید. سواد رسانه‌ای رویکردی آموزشی در قرن بیست و یکم محسوب می‌گردد؛ چراکه سواد رسانه‌ای درکی را از نقش رسانه در اجتماع شکل می‌دهد و کسب مهارت‌های ضروری تحقیق و بیان عقاید شخصی را برای شهروندان در عصر جهانی شدن ضروری می‌داند (نصیری و بخشی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۹).

جدول ۱- تعریف یونسکو از سواد رسانه‌ای (یونسکو، ۲۰۱۱، ص ۱۸-۲۳)

مؤلفه/مهارت			
دسترسی/استفاده	ایجاد و ارسال پیام	تجزیه و تحلیل	ارزیابی انتقادی
ایجاد دسترسی به همه انواع رسانه‌ها که به‌طور بالقوه، ابزارهایی برای درک جامعه در جهت مشارکت دموکراتیک هستند.	ترغیب کردن تولید، خلاقیت و تعامل در حوزه‌های متنوع ارتباطات رسانه‌ای	گسترش مهارت‌های تحلیل پیام‌ها، اعم از خبری، یا سرگرم‌کننده، به منظور تقویت قابلیت‌های مستقل افراد و کاربران فعال	ارزیابی انتقادی پیام‌ها اعم از خبر یا سرگرمی، به منظور تقویت توانایی‌های مستقل افراد و کاربران فعال

<http://stjm.gom.ac.ir>

نصیری و بخشی (۱۳۹۱، ص ۱۵۱) معتقدند که شخص دارای سواد رسانه‌ای از منظر صاحب‌نظران ارتباطات، دارای مشخصاتی است که عبارتند از:

♦ از رسانه‌ها عاقلانه، هدفمند، با مدیریت، برنامه‌ریزی و به طور مؤثر استفاده می‌کند.

1. Mason, Krutka & Stoddard
2. Jones-Jang, Mortensen & Liu
3. McDougall
4. Shibata

- ♦ وقتی پیام‌های رسانه‌ای را ارزیابی می‌کند، در تفکر انتقادی شرکت می‌کند.
- ♦ اعتبار اطلاعات را با منابع گوناگون ارزیابی می‌کند و صرفاً به یک منبع اطلاعاتی اکتفاء نمی‌کند.
- ♦ قدرت پیام‌های رسانه‌ای را درک می‌کند و می‌داند که چطور آن‌ها را آگاهانه‌تر «بخواند، ببیند یا بشنود».

♦ از تأثیر رسانه‌ها بر شکل‌گیری عقاید، باورها، ارزش‌ها و رفتارها آگاهی دارد.

از این‌رو، نهادهای گوناگون باید به صورت مستقیم یا غیرمستقیم برای آموزش و نظارت بر پرورش این صلاحیت‌ها نقش ایفا کنند. یکی از نهادهایی که می‌تواند در این زمینه تأثیرگذار باشد، کتابخانه‌های عمومی است. بنا به گزارش کمیته برنامه‌ریزی و بررسی تحقیق انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی آمریکا^۱ در سال ۲۰۱۸ میلادی، یکی از موضوعات مهم مورد بررسی در حوزه کتابخانه‌ها، مبحث اخبار جعلی بوده است. لذا، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بنا به رسالت خود که فراهم‌آوری اطلاعات مناسب برای کاربران و کمک به آن‌ها جهت دستیابی به این اطلاعات است، باید آموزش‌های مستقیم مبارزه با این پدیده و یا آموزش فنون و سوادهایی نظیر سواد رسانه‌ای که قدرت تفکر انتقادی را در کاربران ارتقاء داده و در نتیجه ممکن است بر توانایی تشخیص اخبار جعلی توسط آن‌ها نیز تأثیر داشته باشند، آغاز کنند (اسمعیلی، رحیمی و مرادی، ۱۳۹۸، ص ۲). از طرف دیگر، اگر کتابداران قادر به تشخیص اخبار جعلی و برخوردار از سواد رسانه‌ای نباشند، نخواهند توانست در فضای آلوده رسانه‌ها اطلاعات معتبر و مورد نیاز را کسب کنند و در اختیار کاربران قرار دهند. به عبارت دیگر، کتابداران کتابخانه‌های عمومی باید برای دسترسی به اطلاعات مورد نیاز خود و پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی کاربران، از مهارت‌های سواد رسانه‌ای و تشخیص اخبار جعلی برخوردار باشند. در این راستا، پژوهش حاضر به دلیل ضعف موجود در فضای علمی و پژوهشی کشور در مورد مفهوم توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران و همچنین نقش سواد رسانه‌ای، درصدد است رابطه این دو متغیر را از طریق روش‌های پیمایشی مورد بررسی قرار دهد.

در حوزه سواد رسانه‌ای، پژوهشگران تحقیقات متعددی را پیرامون این موضوع در ایران و خارج از کشور انجام داده‌اند و در اکثر آن‌ها بر اهمیت این سواد برای کتابداران تأکید شده است که می‌توان به پژوهش‌های ابوالقاسم (۱۳۹۶)، مروتی و عرفان منش (۱۳۹۵)، زارع‌زاده و همکاران (۱۳۹۷)، پینتو^۲ و همکاران (۲۰۱۶) و الاجیده^۳ (۲۰۱۵) اشاره کرد. همچنین در زمینه اخبار جعلی، پژوهش‌های

1. Framework for Information Literacy for Higher Education (Framework)

2. Pinto

3. Olajide

متعددی انجام شده که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

سلطانی‌فر، سلیمی و فلسفی (۱۳۹۶) در پژوهشی نشان دادند که یکی از مؤثرترین شیوه‌های مقابله با اخبار جعلی، توسعه آموزش سوادهایی ازجمله سوادهای رسانه‌ای، خبری، دیداری و اطلاعاتی به مخاطبان است تا با آشنایی با روش‌ها و فراگیری مهارت‌های لازم، قابلیت شناسایی اخبار جعلی و مقابله با آن‌ها را فراهم کنند.

اسماعیل‌زاده و حسن‌زاده (۱۳۹۷) در پژوهشی دریافتند که بین سواد اطلاعاتی کاربران شبکه‌های اجتماعی با میزان دقت آن‌ها نسبت به صحت پیام‌های منتشر شده در شبکه‌های اجتماعی، رابطه کمی وجود دارد.

ساعی، آزادی و البرزی دعوتی (۱۳۹۸ ب) در پژوهشی بیان کردند که یکی از مهم‌ترین راه‌های مقابله با اخبار جعلی، تجهیز کاربران به امکانات سواد رسانه‌ای است و عواملی چون واقع‌نمایی خبر جعلی و تطابق آن با منطق و باور افراد، تصدیق انبوه، فرکانس اکتشافی و شکل‌گیری حباب فیلتر اطراف کاربران، خلأ اطلاعاتی، افزایش تعصب و تنزل اعتبار نهادهای رسانه‌ای، اجرایی و رسمی ازجمله دلایل مصرف و باورپذیری خبر جعلی در جامعه هستند.

نتایج پژوهش اسمعیلی، رحیمی و مرادی (۱۳۹۸) نیز نشان داد که بین سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی به طور کلی و نیز سواد اطلاعاتی با تک‌تک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی، رابطه وجود دارد. همچنین از میان متغیرهای جمعیت‌شناختی، فقط سطح تحصیلات و رشته تحصیلی با متغیر سواد اطلاعاتی، و سطح تحصیلات و سن با متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی، ارتباط دارند.

لازر^۱ و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی چهار راه‌حل برای مقابله با خبر جعلی ارائه دادند: الف) ارائه این بازخورد به کاربران که برخی از خبرهای خاص ممکن است، جعلی باشند؛ ب) ارائه منابع سازگار ایدئولوژیک برای بررسی صحت اخبار منتشر شده؛ ج) شناسایی اطلاعاتی که از طریق ربات‌ها و الگوریتم‌های تنظیم شده از سوی سازندگان خبر جعلی به‌کار گرفته می‌شوند؛ د) شناسایی منابع چندگانه انتشار خبرهای جعلی و مقابله با آن‌ها توسط پلتفرم‌ها.

میسون، کروتکا و استودارد (۲۰۱۸) در پژوهشی ضمن بررسی تأثیرات رسانه‌های اجتماعی و ظهور اخبار جعلی به تاریخچه اخبار جعلی، چالش‌هایی که به وجود آورده است و همچنین مباحث مربوط به دموکراسی پرداختند. آن‌ها آموزش سواد رسانه‌ای را برای مقابله با مشکلات رسانه مطرح می‌کنند.

سالیوان^۱ (۲۰۱۹ ب) در پژوهشی رویکرد کتابخانه و علوم اطلاعات را به اخبار جعلی در ایالات متحده مرور نموده و مشکلات و گام‌های ممکن برای رفع آن‌ها را بیان کرده است. جونز جانگ، مورتسن و لیو (۲۰۱۹)، در پژوهشی به بررسی رابطه انواع سواد (سواد رسانه‌ای، سواد اطلاعاتی، سواد اخبار و سواد دیجیتال) با توانایی تشخیص اخبار جعلی پرداخته و نشان دادند که سواد اطلاعاتی بیشترین اهمیت را برای توانایی تشخیص اخبار جعلی دارد. مک‌داگال (۲۰۱۹) در پژوهشی کیفی به این نتیجه رسید که سواد رسانه‌ای انتقادی، اگر به عنوان موضوعی اجباری در مدارس مورد پذیرش قرار گیرد و به صورت پویا آموزش داده شود، شهروندان را در مقابله با اطلاعات جعلی مجهز می‌کند.

سالیوان (۲۰۱۹ الف) در پژوهشی به بررسی مشکلات کتابخانه در مورد اخبار جعلی و اطلاعات غلط راجع به انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده در سال ۲۰۱۶ پرداخته است. این پژوهش بر چگونگی مقابله کتابداران و سایر متخصصان اطلاعات در ایالات متحده با اخبار جعلی، مشکلات و راه‌های پیش‌روی آن‌ها تمرکز دارد. علاوه بر این، مراحل عملی از قبیل افزایش سواد اطلاعاتی را برای کتابداران در انتخابات آینده سال ۲۰۲۰ پیشنهاد می‌کند.

پژوهش‌های مرتبط با حوزه سواد رسانه‌ای و اخبار جعلی در خارج از کشور، به تأثیر این سواد بر قدرت تشخیص اخبار جعلی افراد تأکید کرده‌اند (میسون، کروتکا و استودارد، ۲۰۱۸؛ جونز جانگ، مورتسن و لیو، ۲۰۱۹؛ مک‌داگال، ۲۰۱۹)؛ اما در داخل کشور تنها مطالعه‌ای که در زمینه سواد رسانه‌ای و تشخیص اخبار جعلی یافت شد، مربوط به مقاله ساعی، آزادی و البرزی دعوتی (۱۳۹۸ ب) است و پژوهشی که در رابطه با نقش سواد رسانه‌ای بر توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران باشد، یافت نشد.

۲. سوال‌های پژوهش

با توجه به متغیرها و هدف این پژوهش، سوال‌های پژوهش به شرح ذیل است:

(۱) نقش سواد رسانه‌ای در میزان توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه، چگونه است؟

(۲) نقش سواد رسانه‌ای در هر کدام از مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی (بررسی منبع، خواندن متن خبر، تشخیص نویسنده، بررسی منابع پشتیبان، بررسی تاریخ و زمان خبر، بررسی طنز یا جدی بودن خبر، رجوع به باور و تعصبات شخصی و پرسش از متخصصین) کتابداران کتابخانه‌های

عمومی استان کرمانشاه، چگونه است؟

۳. روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع کاربردی بوده، گردآوری اطلاعات آن به روش پیمایشی انجام شده و از حیث روش تحقیق از نوع توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری پژوهش شامل کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه در سال ۱۳۹۹ است که ۱۷۰ نفر بودند و براساس جدول مورگان ۱۱۸ نفر از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. به منظور بررسی ارتباط بین سواد رسانه‌ای و توانایی تشخیص اخبار جعلی از پرسشنامه سواد رسانه‌ای (فلسفی، ۱۳۹۳) در ۵ مؤلفه (درک محتوای پیام‌های رسانه‌ای؛ آگاهی از اهداف پنهان پیام‌های رسانه‌ای؛ گزینش آگاهانه پیام‌های رسانه‌ای؛ نگاه انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای؛ تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای) و ۲۰ سؤال و پرسشنامه توانایی تشخیص اخبار جعلی (اسمعیلی، رحیمی و مرادی، ۱۳۹۸) که براساس ۸ مؤلفه اطلاع‌نگاشت ایفلا (بررسی منبع، خواندن متن خبر، تشخیص نویسنده، بررسی منابع پشتیبان، بررسی تاریخ و زمان خبر، بررسی طنز یا جدی بودن خبر، رجوع به باور و تعصبات شخصی و پرسش از متخصصین) در ۳۵ سؤال طراحی شده است، استفاده شد. سؤالات براساس مقیاس ۵ ارزشی لیکرت^۱ از خیلی زیاد تا خیلی کم ارزش‌گذاری گردید. به منظور بررسی روایی محتوای پرسشنامه‌ها از نظرات چند تن از صاحب‌نظران علم اطلاعات و دانش‌شناسی استفاده شد. برای سنجش پایایی پرسشنامه‌ها روش آلفای کرونباخ^۲ مورد استفاده قرار گرفت. ضریب آلفای کرونباخ متغیر سواد رسانه‌ای ۰/۷۴، متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی ۰/۸۷ به‌دست آمد که نشانگر قابلیت اعتماد بالای ابزار پژوهش است. جهت تجزیه و تحلیل یافته‌ها از آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

جدول ۲- آماره‌های توصیفی متغیر سواد رسانه‌ای

متغیر	میانگین	انحراف معیار	بیشترین	کمترین
درک محتوای پیام‌های رسانه‌ای	۳/۲۴	۲/۸۸	۲۰	۴
آگاهی از اهداف پنهان پیام‌های رسانه‌ای	۳/۴۷	۲/۵۷	۱۹	۷
گزینش آگاهانه پیام‌های رسانه‌ای	۳/۶۳	۲/۵۵	۲۰	۷
نگاه انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای	۳/۰۵	۲/۵۴	۱۹	۴

1. Likert

2. Cronbach's alpha

متغیر	میانگین	انحراف معیار	بیشترین	کمترین
تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای	۳/۰۲	۲/۲۸	۲۰	۶
سواد رسانه‌ای	۳/۲۸	۸/۳۲	۸۴	۴۰

همان‌طور که در جدول (۲) ملاحظه می‌شود، میانگین و انحراف معیار متغیر سواد رسانه‌ای به ترتیب برابر با (۳/۲۸) و (۸/۳۲) است. همچنین از میان ابعاد سواد رسانه‌ای، بیشترین میانگین (۳/۶۳) مربوط به بُعد گزینش آگاهانه پیام‌های رسانه‌ای و کمترین میانگین (۳/۰۲) مربوط به بُعد تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای است. با توجه به اینکه میانگین اکثر متغیرها اندکی بالاتر از مقدار متوسط (۳) بوده، می‌توان گفت که وضعیت تشخیص اخبار جعلی و ابعاد آن، تقریباً در حد متوسط است.

جدول ۳- آماره‌های توصیفی متغیر تشخیص اخبار جعلی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	بیشترین	کمترین
بررسی منبع	۳/۶۲	۳/۲۱	۲۵	۱۰
خواندن متن خبر	۳/۵۲	۲/۳۰	۲۰	۶
تشخیص نویسنده	۳/۱۹	۲/۸۰	۲۰	۶
بررسی منابع پشتیبان	۳/۵۰	۳/۲۱	۲۴	۱۰
بررسی تاریخ و زمان خبر	۳/۲۲	۲/۲۶	۱۹	۶
بررسی طنز یا جدی بودن خبر	۳/۱۰	۲/۳۲	۱۹	۷
رجوع به باور و تعصبات شخصی	۳/۴۳	۲/۵۲	۲۵	۱۲
پرسش از متخصصین	۲/۵۵	۲/۵۳	۱۵	۴
توانایی تشخیص اخبار جعلی	۳/۲۹	۱۴/۴۰	۱۵۳	۸۲

طبق جدول (۳)، میانگین و انحراف معیار متغیر تشخیص اخبار جعلی به ترتیب برابر با ۳/۲۹ و ۱۴/۴۰ است. همچنین از میان ابعاد تشخیص اخبار جعلی، بیشترین میانگین (۳/۶۲) مربوط به بُعد بررسی منبع و کمترین میانگین (۲/۵۵) مربوط به بُعد پرسش از متخصصین است. با توجه به اینکه میانگین اکثر متغیرها اندکی بالاتر از مقدار متوسط (۳) است، بنابراین، وضعیت تشخیص اخبار جعلی و ابعاد آن، تقریباً در حد متوسط است. جهت اطمینان از نرمال بودن توزیع متغیرهای پژوهش از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف^۱ استفاده شده است. در این آزمون اگر سطح معناداری مربوط به آماره z کلموگروف-اسمیرنوف از ۰/۰۵ کوچک‌تر باشد، فرض صفر رد می‌شود و اگر سطح معناداری از ۰/۰۵ بزرگ‌تر باشد، دلیلی برای رد فرض صفر (یعنی نرمال بودن متغیرها) وجود ندارد. نتایج مربوط

1. Kolmogorov-Smirnov

به آزمون نرمال بودن متغیرهای پژوهش در جدول (۴) ارائه شده است.

جدول ۴- نتایج مربوط به آزمون کلموگروف-اسمیرنوف
جهت بررسی نرمال بودن متغیرها

متغیرها	آماره Z کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
سواد رسانه‌ای	۰/۰۷	۰/۰۸
توانایی تشخیص اخبار جعلی	۰/۰۶	۰/۲۰

همان‌طور که در جدول (۴) ملاحظه می‌شود، با توجه به اینکه سطح معناداری مربوط به آماره کلموگروف-اسمیرنوف برای هر دو متغیر از ۰/۰۵ بزرگ‌تر شده است، بنابراین، از توزیع نرمال برخوردار هستند.

جدول ۵- نتایج آزمون رگرسیون خطی مربوط به تأثیر متغیر سواد رسانه‌ای
بر توانایی تشخیص اخبار جعلی

فرضیه	ضریب مسیر	مقدار f	مقدار t	سطح معناداری	نتیجه
بررسی منبع	۰/۴۷	۳۳/۹۷	۵/۸۲	۰/۰۰	تأیید
خواندن متن خبر	۰/۲۴	۷/۳۷	۲/۷۱	۰/۰۰	تأیید
تشخیص نویسنده	۰/۳۷	۱۸/۷۰	۴/۳۲	۰/۰۰	تأیید
بررسی منابع پشتیبان	۰/۴۵	۳۰/۴۳	۵/۵۱	۰/۰۰	تأیید
بررسی تاریخ و زمان خبر	۰/۴۱	۲۴/۳۹	۴/۹۳	۰/۰۰	تأیید
بررسی طنز یا جدی بودن خبر	۰/۳۰	۱۱/۵۶	۳/۴۰	۰/۰۰	تأیید
رجوع به باور و تعصبات شخصی	۰/۳۵	۱۷/۱۸	۴/۱۴	۰/۰۰	تأیید
پرسش از متخصصین	۰/۰۹	۱/۰۹	۱/۰۴	۰/۲۹	تأیید نشد
توانایی تشخیص اخبار جعلی	۰/۵۱	۴۱/۶۰	۶/۴۵	۰/۰۰	تأیید

با توجه به نتایج جدول (۵)، سواد رسانه‌ای با ضریب تأثیر ۰/۴۷ در بررسی منبع، با ضریب تأثیر ۰/۲۴ در خواندن متن خبر، با ضریب تأثیر ۰/۳۷ در تشخیص نویسنده، با ضریب تأثیر ۰/۴۵ در بررسی منابع پشتیبان، با ضریب تأثیر ۰/۴۱ در بررسی تاریخ و زمان خبر، با ضریب تأثیر ۰/۳۰ در بررسی طنز یا جدی بودن خبر و با ضریب تأثیر ۰/۳۵ در رجوع به باور و تعصبات شخصی، نقش دارد؛ اما در رابطه با پرسش از متخصصین نقشی نداشت و با ضریب تأثیر برابر با ۰/۵۱ بر مقیاس کلی توانایی تشخیص اخبار جعلی مؤثر است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که سواد رسانه‌ای بر همه مؤلفه‌های متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی به جز پرسش از متخصص، در سطح اطمینان بالا تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد.

۵. نتیجه گیری

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که سواد رسانه‌ای فاکتور مهمی است که بر روی توانایی تشخیص اخبار جعلی کتابداران تأثیر می‌گذارد. کسی که سواد رسانه‌ای بالایی دارد، تلاش‌های برجسته‌ای را در تشخیص اخبار جعلی انجام می‌دهد؛ زیرا این افراد با مهارت‌هایی نظیر درک محتوای پیام‌های رسانه‌ای، آگاهی از اهداف پنهان پیام‌های رسانه‌ای، گزینش آگاهانه پیام‌های رسانه‌ای، نگاه انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای و تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای آشنایی دارند که این می‌تواند بر توانایی تشخیص اخبار جعلی آنان مؤثر باشد. این یافته با نتایج تحقیق ساعی، آزادی و البرزی دعوتی (۱۳۹۸ ب)، میسون، کروتکا و استودارد (۲۰۱۸)، جونز جانگ، مورتسن و لیو (۲۰۱۹) و مک‌داگال (۲۰۱۹) همخوانی دارد. در این بین، بیشترین میزان تأثیر مربوط به رابطه بین سواد رسانه‌ای و بررسی منبع بود؛ به این معنا که با افزایش سواد رسانه‌ای، میزان بررسی منبع نیز افزایش می‌یابد. اما طبق نتایج این پژوهش، سواد رسانه‌ای در میزان پرسش از متخصصین نقشی نداشت. در توجیه این نتیجه می‌توان اظهار کرد، از آنجا که در پرسشنامه، پرسش از متخصصین شامل کتابداران نیز می‌شوند، لذا، کتابداران این کار را انجام نمی‌دهند و اگر جامعه پژوهش را افراد دیگری غیر از کتابداران تشکیل می‌دادند، به احتمال زیاد نقش سواد رسانه‌ای بر این مؤلفه نیز مشهود بود.

توانایی تشخیص اخبار جعلی و اولویت دادن به سواد رسانه‌ای برای ارتقای آن، یک مهارت مهم برای کتابداران کتابخانه‌های عمومی است که باید مورد توجه قرار گیرد. این توانایی می‌تواند کتابداران را در مواجهه با محتوای پیام‌های رسانه‌ای آگاه نماید و منجر به افزایش توانایی آنان در مواجهه با اخبار کذب گردد و باعث شود که تسلیم آن نشوند. همچنین کتابدارانی که از سواد رسانه‌ای برخوردارند، منفعلانه هر آنچه دریافت می‌کنند، نمی‌پذیرند و تلاش می‌کنند تا به عنوان یک مخاطب فعال با دید انتقادی به ارزیابی پیام‌ها بپردازند و برخوردی محتاطانه داشته باشند. اگر کتابداران یک جامعه از توانایی کافی برای تشخیص اخبار جعلی کافی برخوردار نباشند، قطعاً نخواهند توانست اطلاعات درست را از نادرست تشخیص داده و این مهارت و توانایی را به کاربران کتابخانه نیز آموزش دهند. نظر به اینکه آموزش کاربران یکی از وظایف کتابخانه‌های عمومی تلقی می‌شود و دستیابی به اهداف آن مستلزم برنامه‌ریزی دقیق و تدوین رویکردها و راهبردهای تازه و نوآورانه بسیاری است تا بتوان در سال‌های آینده به این مقصد رهنمون شد، بنابراین، لازم است دوره‌های آموزش سواد رسانه‌ای و تشخیص اخبار جعلی برای کتابداران، با استنادی بالا ایجاد شود تا از این طریق بتوان کل کاربران کتابخانه را با این نوع آموزش درگیر کرد. لازم به ذکر است که در تحقق این هدف نباید نقش

رسانه‌های ارتباط جمعی و دستگاه‌های اطلاع‌رسانی را از نظر دور داشت.

در جمع‌بندی پایانی می‌توان گفت افراد زمانی که از سواد رسانه‌ای برخوردار هستند، برای مقابله با اخبار جعلی اقدام بیشتری می‌کنند و کتابخانه‌ها می‌توانند در صورت داشتن کتابدارانی با سواد رسانه‌ای و توانایی تشخیص اخبار جعلی، در راستای رفع نیاز اطلاعاتی کاربران خود گام بردارند و از تبعات متعددی که گسترش اخبار جعلی برجای می‌گذارد، جلوگیری کنند و متعاقباً این امر کتابخانه‌ها را به اهداف خود نزدیک‌تر می‌کند. برای دست یافتن به این مهم، با عنایت به یافته‌های تحقیق حاضر، پیشنهاد می‌شود با ارتقای سواد رسانه‌ای کتابداران، توانایی تشخیص اخبار جعلی آن‌ها افزایش یابد تا بتوان آموزش این توانایی‌ها به کاربران را نیز بهبود بخشید.

۶. پیشنهادها

- ۱) پیشنهاد می‌شود آموزش سواد رسانه‌ای در دوره‌های آموزشی ضمن خدمت کتابداران، در دستور کار قرار گیرد،
- ۲) برگزاری کلاس‌های آموزشی و همایش‌های ماهانه مهارت‌های تشخیص اخبار جعلی برای کتابداران،
- ۳) جذب متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی توانمند در سواد رسانه‌ای و تشخیص اخبار جعلی در کتابخانه‌های عمومی،
- ۴) تشویق کتابداران و ایجاد انگیزه در آن‌ها برای افزایش مهارت‌های تشخیص اخبار جعلی.

منابع

- ابوالقاسم، س. (۱۳۹۶). *میزان سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان تهران و ارائه راهکارهایی جهت بهبود وضعیت آن‌ها*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء(س).
- اسماعیل‌زاده، پ.، حسن‌زاده، م. (۱۳۹۷). تأثیر سواد اطلاعاتی کاربران بر صحت اطلاعات منتشره در شبکه‌های اجتماعی مجازی. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۸(۲): ۱۶۱-۱۷۹. <https://doi.org/10.22067/riis.v0i0.65715>
- اسمعیلی، ا.، رحیمی، ص.، مرادی، م. (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های ایفلا در میان کاربران کتابخانه‌ها با استفاده از مدل معادلات ساختاری. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰(۱): ۸-۲۸. <https://doi.org/10.30484/NASTINFO.2019.2304>
- زارع‌زاده، ف.د.، شریف مقدم هادی، ه.، خسروی، ف.د.، سلامی، م. (۱۳۹۷). سواد رسانه‌های اجتماعی کتابداران و کاربران و تاثیر استفاده از آن بر بهبود خدمات (نمونه‌پژوهی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران). *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۹(۲): ۱۳۳-۱۵۰. <https://doi.org/10.30481/LIS.2018.67101>
- ساعی، م.ح.، آزادی، م.ح.، البرزی دعوتی، ه. (۱۳۹۸ الف). تفاوت‌های «خبر جعلی» و «شایعه» از منظر اسناد علمی، کارشناسان و نظریه‌پردازان ژورنالیسم، خبر و علوم ارتباطات. *مطالعات میان رشته‌ای ارتباطات و رسانه*، ۲(۳): ۱۱-۳۶.
- ساعی، م.ح.، آزادی، م.ح.، البرزی دعوتی، ه. (۱۳۹۸ ب). مبانی طراحی نظام سواد رسانه‌ای برای مقابله با خبر جعلی. *پژوهش‌های ارتباطی*، ۲۶(۴): ۲۳۵-۲۷۶. <https://doi.org/10.22082/CR.2019.111743.1893>
- سلطانی‌فر، م.، سلیمی، م.، فلسفی، غ.ر. (۱۳۹۶). اخبار جعلی و مهارت‌های مقابله با آن. *رسانه*، ۱۰۸(۳): ۴۳-۶۹.
- شیبانا، ک. (۱۳۸۱). تحلیل رویکرد انتقادی در سواد رسانه‌ای، مطالعات تطبیقی بین ژاپن و کانادا. مترجم ز. بیدختی. *رسانه*، ۱۳(۲): ۷۸-۸۷.
- فلسفی، غ.ر. (۱۳۹۳). *بررسی رابطه سواد رسانه‌ای با سبک زندگی (مورد مطالعه) نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ ساله دبیرستانی منطقه شش تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق.
- مروتی، م.، عرفان‌منش، م.ا. (۱۳۹۵). کتابداران و سواد رسانه‌های اجتماعی: مطالعه موردی کتابداران دانشگاهی منطقه سیستان. *تعامل انسان و اطلاعات*، ۲(۳): ۳۳-۴۲.
- نصیری، ب.ب.، بخشی، ب. (۱۳۹۱). اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای در قرن بیست و یکم. *مطالعات رسانه‌ای*، ۷(۱۸): ۱۴۹-۱۵۸.

References

- Abolghasem, S. (2017). *The media and information literacy level of librarians in public libraries in Tehran province and providing solutions to improve their situation*. Master Thesis. Department of Information Science and Knowledge, Faculty of Education and Psychology. Al-Zahra University. [in persian]
- Falsafi, Gh. (2014). *Investigating the relationship between media literacy and lifestyle (case study) of 15-18-year-old high school adolescents in Tehran's sixth district*. Master Thesis. Islamic Azad University, East Tehran Branch. [in persian]
- Ismaili, A., Rahimi, S. & Moradi, M. (2019). Investigating the relationship between information literacy and the ability to detect fake news based on IFLA components among library users using structural equation modeling. *National Library and Information Studies*, 30(1): 8-28.

- <https://doi.org/10.30484/NASTINFO.2019.2304> [in persian]
- Ismailzadeh, P. & Hasanzadeh, M. (2018). The effect of users' information literacy on the accuracy of the information published in virtual social networks. *Journal of Library and Information Science*, 8(2): 161-179. <https://doi.org/10.22067/riis.v0i0.65715> [in persian]
- Jones-Jang, M., Mortensen, T. & Liu, J. (2019). Does Media Literacy Help Identification of Fake News? Information Literacy Helps, but Other Literacies Don't. *American Behavioral Scientist*, 65(2): 371-388.
- Lazer David, M.J. & et al. (2018). The science of fake news. *Science* 09 Mar, 359(6380):1094-1096.
- Mason, L.E., Krutka, D. & Stoddard, J. (2018). Media Literacy, Democracy, and the Challenge of Fake News. *Journal of Media Literacy Education*, 10(2): 1-10.
- McDougall, J. (2019). Media Literacy versus Fake News: Critical Thinking, Resilience and Civic Engagement. *Medijske Studije: Media Studies*, 10(19): 29-45.
- Morovvati, M. & Erfan Manesh, M.A. (2015). Librarians and Social Media Literacy: A Case Study of University Librarians in Sistan. *Human Interaction and Information*, 2(3): 33-42. [in persian]
- Nasiri, B. & Bakhshi, B. (2012). Importance Media Literacy Education in the 21st Century. *Media Studies*, 7(18): 149-158. [in persian]
- Olajide, A.A. (2015). Social Media Platform as a Knowledge Management Tool: Nigerian Librarians Experience. *Journal of Information & Knowledge Management*, 14(3): 1-9.
- Pinto, M., Ponjuán, G., Fernández, M. & Sales, D. (2016). Information literacy life cycle and its standards and models: A view from Ibero-America. *Journal of Librarianship and Information Science*, 49(4): 409-423.
- Saei, M.H., Azadi, M.H. & Alborzi Davati, H. (2019). Basics of designing a media literacy system to deal with fake news. *Journal of Communication Research*, 26(4): 235-276. <https://doi.org/10.22082/CR.2019.111743.1893> [in persian]
- Saei, M.H., Azadi, M.H. & Alborzi Davati, H. (2019). Differences between "fake news" and "rumors" from the perspective of scientific documents, experts, and theorists of journalism, news, and communication sciences. *Interdisciplinary Studies in Communication and Media*, 2(3): 11-36. [in persian]
- Shibata, K. (2002). Critical Approach Analysis in Media Literacy, Comparative Studies between Japan and Canada. Translator Zohreh Beidakhti. *Media Quarterly*, 13(2): 78-87. [in persian]
- Soltanifar, M., Salimi, M. & Falsafi, Gh.R. (2017). Fake news and coping skills. *Media Quarterly*, 108(3): 43-69. [in persian]
- Sullivan, M.C. (a2019). Libraries and Fake News: What's the Problem? What's the Plan? *Communications in Information Literacy*, 13(1): 91-113.
- Sullivan, M.C. (b2019). Why Librarians Can't Fight Fake News. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(4): 1146-156.
- Unesco (2011). *Media and Information Literacy curriculum for Teacher*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Zarezadeh, F., Sharif Moghaddam Hadi, H., Khosravi, F. & Salami, M. (2018). Social media literacy of librarians and users and the effect of its use on service improvement (sample study: National Archives and Library of Iran). *National Library and Information Studies*, 29(2): 133-150. <https://doi.org/10.30481/LIS.2018.67101> [in persian]